Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

Arebica u Bosni – Kratke Crtice i Jedan Osvrt: Iz Riznice Bosanskog Autentičnog Sinkretizma

Adnan Tufekčić

Arebica je naziv za arapsko pismo prilagođeno glasovnom sistemu bosanskog i drugih slavenskih jezika i povezuje se za bosanskom alhamijado književnosti. Ona se počela razvijati od samog dolaska Osmanlija u Bosnu i predstavljala je težnju bosanskog naroda da piše i čita na svome materinskom jeziku. Taj jezik se uvijek nazivao bosanski bez obzira na različita pisma (bosančica, arebica, latinica, ćirilica) koja su u pojedinim razdobljima, pojedinačno i/ili naporedo, koristili njegovi govornici. O tome Rizvić (1999, 28) kaže sljedeće:

> Iz dvojnosti pisma, bosančice i arebice, vidi se da se bosanski jezik za Bosanske Muslimane nije postavljao u to doba kao problem *govora*, jer su oni s njime bili rođeni, njime govorili i na njemu pisali, bosančicom ali još više arebicom, već se postavljao problem pisma, tiskanja i čitanja, s kojim će oni ući u razdoblje svoga preporoda… U tom pogledu je rukopisna a osobito štamparska arebica kao muslimansko pismo za bosanski jezik Bosanskih Muslimana predstavljala značajnu prelaznu etapu pismenosti i kulture.

Arebica je u Bosni doživjela brojne transformacija koje su se odnosile na način prilagođavanja arapskih grafema fonetskoj strukturi bosanskoga jezika. [1] Dakle, po dolasku Osmanlija na područje Bosne počinje bogato stvaralaštvo bosanskih ljudi na arapskom, turskom i perzijskom jeziku. [2]U okviru ovog stvaralaštva nastala su naučna i književna djela koja su njihovi autori često potpisivali sa *bosnevi* (bosanac) ili *sekalib* (slaven). Međutim, istovremeno s tim rasla je potreba i želja da se piše i na bosanskom jeziku pa se počelo stvarati pismo od arapskih i perzijskih harfova (slova), koje bi se koristilo za realizaciju ove potrebe i želje. Kako se pismo arebica vidno razlikuje od fonetske strukture bosanskog jezika, nastaju pokušaji njegovog prilagođavanja. Na ovome je dosta uradio Omer Humo, a konačan oblik daje ovom pismu Džemaluddin Čaušević. Potrebno je ovdje naglasiti da je ovaj oblik arebice čiji je autor Čaušević počesto nazivan (a još i danas se ponegdje naziva) i „*matuficom*“, „*matufovačom*“ kao i *mektebicom*. Ova prva dva određenja arebice predstavljaju pogrdan naziv za ovo pismo i prije svega se vežu za napade na Čauševića. Stoga, ovo

pismo treba zvati njegovim pravim imenom *arebica* a nazive *matufica* ili *matufovača* treba razumijevati kao pogrešne nazive. U nastavku ćemo se još osvrnuti na neopravdano nazivanje ovoga pisma *matuficom* ili *matufovačom*.

Alhamijado književnost koja je pisana arebicom osobit je bosanski kulturološki fenomen koji izaziva posebnu pažnju. Osim toga, značajno je bilo i nastojanje da se udžbenici za vjersko podučavanje pišu na bosanskom jeziku. [3] U ovom kontekstu posebno se može izdvojiti nekoliko stvaralaca, kao što su Muhamed Uskufi, Abdulah Bošnjak, Muhamed Erdeljac, Hasan Kaimija, Osman Šugli Ilhamija (Abdulvehab Ilhami), Fejzo – softa, Ehem Ćatić, Omer Hazim Humo, Ahmed Aršinović Zirai, Hamza Sulejman Puzić, Abdulah Bjelavac, Muharemaga Dizdarević (Muhamed Ruždi) i drugi. Na arebici je pisala i, kako to ističe Lamija Hadžiosmanović (1971) „prva bosanska pjesnikinja muslimanka", Umihana Čuvidina Sevda. [4]Ona, dakle, piše svoje pjesme arapskim pismom a na bosanskom jeziku. To znači da je ona poznavala jedan oblik arebice. Njen život se završava iste godine kada se rađa Čaušević (1870). Taj podatak je važan jer je Umihana pisala arapskim pismom a na svom jeziku dosta prije konačnog uobličavanja arebice od strane Čauševića, onakve kakva se ona zadržala i do danas. Spominjanje svih ovih književnika u ovom radu nema za cilj nikakvo posebno razviđanje alhamijado književnosti. To nadilazi namjere rada, a svakako i mogućnosti i sposobnosti njegovog autora. Mišljenja smo da je bilo potrebno da se šturim prisjećanjem na stvaralaštvo mislilaca, pjesnika i književnika na bosanskom jeziku a arapskim pismom (arebicom) ukaže na značaj javljanja ovog pisma u kulturnoj historiji Bosne i u kontekstu autentičnog bosanskog sinkretizma, kao i na to da je neobično što se to pismo danas, kao i nekoč u vrijeme Čauševića, na svojevrstan način omalovažava dajući mu drugi naziv „*matufica*" ili „*matufovača*." Naime, ovaj naziv je izveden iz turske riječi *matuh* ili *matuf* koja ima značenje *senilan, poblesavio, ostarjeli, zaboravni.* [5] Ovakvim imenovanjem arebice (kao nečega što je kreacija čovjeka koji je senilan, poblesavio ili zaboravan) od strane onih koji su je tako nazivali htjela su se omalovažiti Čauševićeva nastojanja u reformiranju arebice i njenom pojednostavljenju kako bi ona bila prijemčiva za korištenje od strane što većeg broja ljudi posebice u području vjeskog obrazovanja. [6]

Na taj način arebica je predstavljala, kako je to već spomenuto na početku ovoga rada, veoma značajnu „prelaznu etapu pismenosti i kulture." Naime, dolaskom Austro-Ugarske uprave u Bosnu veliki broj ljudi je zbog nepoznavanja latinice bio smatran nepismenim, dočim su oni veoma uspješno pisali i čitali na svom jeziku ali pismom arebicom. Čauševićeva forma arebice za njih je utrla put i drugim pismima (latinica, ćirilica). Rad Džemaludina Čauševića je, dakle, pored brojnih odobravanja također i napadan i ismijavan. Dio otpora njegovom radu jeste korištenje pogrdnih naziva za arebicu „matufica" ili „matufovača". Nažalost, i kod savremenih autora koji pišu o arebici susrećemo ove nazive kao zamjenu za naziv arebica, a također se javlja i potpuno izjednačavanje ovih naziva. Da to ne bi trebalo biti tako govore i sljedeće kraće teze, koje ujedno predstavljaju i sažimajuće crtice:

- I pored vrlo bogatog i značajnog stvaralaštva na orijentalnim jezicima, stalno se javlja potreba kod domaćih književnika i pjesnika da stvaraju djela na svom bosanskom jeziku.
- Još u XV stoljeću javljaju se autorska djela pisana arapskim pismom, turskim (tj.

osmanskim turskim) i perzijskim pismom, a na bosanskom jeziku. Taj jezik dobiva naziv *lisani bosnevi* (bosanski jezik), a pismo se naziva arebica.

- Uz pojavu arebice veže se i pojava alhamijado književnosti koja je značajna i zbog njene uloge u očuvanju jezika i identiteta bosanskog naroda u okvirima Osmanskog carstva.
- Alhamijado književnost je bila vrlo rasprostranjena i popularna u svim krajevima Bosne i postojao je značajan broj autora koji su stvarali djela na arebici.
- Arebica je vremenom mijenjala svoj oblik (od autora do autora), ali je uvijek zadržavala svoj naziv arebica, bez obzira na koji način je neki od tih autora prilagođavao pismo orijentalnih jezika fonetskoj strukturi našeg jezika.
- Zahvaljujući arebici počinju se javljati i prve žene pjesnici koje nisu poznavale orijentalne jezike, ali su pisale na svom jeziku.
- Štampanje vjeronaučnih udžbenika različitim oblicima arebice omogućilo je obrazovanje velikog broja mladih.
- Konačan oblik arebice utvrđuje Džemaludin Čaušević, poslije čega dolazi do izdavanja velikog broja knjiga i listova na arebici, koji se kasnije počinju štampati na latinici.
- Bez obzira u kojem su periodu bila pisana djela na arebici i bez obzira kakav je bio njen oblik uvijek su se ili sami autori ili mnogi istraživači koji su se bavili ovim pitanjem izjašnjavali da se ovo pismo zove arebica. Nigdje nije zabilježen drugi naziv, osim na onim mjestima gdje se govori o napadima na Čauševića.

Arebica je u jednom dugom kontinuitetu našla svoje mjesto i bitna je njena uloga u razvoju i opstajanju bosanskoga jezika, jezika bosanskog naroda. Ona je također i vrijedna reifikacija autentičnog bosanskog sinkretizma.

L i t e r a t u r a

Bajrektarević, F. (1962) *Dubrovačka arebica*, Beograd

Brdar, M. (1985) *Reforma osnovnog muslimanskog školstva u Bosni i Hercegovini*, Islamska misao, Br. VII (83), Sarajevo.

Doubt, K. & Tufekčić, A. (2018). *Ethnic and National Identity in Bosnia and Hercegovina: Kinship and Solidarity in a Polyethnic Society.* Lanham.

Hadžijahić, M (1990) *Od tradicije do identiteta*, Zagreb

Hadžiosmanović, L (1971) *Umihana Čuvidina-prva bosanska pjesnikinja muslimanka*, Glasnik VIS-a, 11-12: 655-657, Sarajevo.

Handžić, M. (1934) *Književni rad bosanskohercegovačkih muslimana*, Sarajevo.

Hasan, I. (1980) *Danteovski motiv u jednoj muslimanskoj pjesmi*, Glasnik VIS-a, 5: 303, Sarajevo.

Huković, S, Kasumović, A., Smailović, I. (1990) *Muhamed Hevai Uskufi*, Tuzla.

Kemura, I. (1969) *Prva štampana knjiga arebicom na našem jeziku*, Glasnik VIS-a, 5-6: 208-223, Sarajevo.

Muftić, T. (1969) *O arebici i njenom pravopisu*, Prilozi za orjentalnu filologiju sv. XIV – XV, 101-102, Sarajevo.

Rizvić, M. (1996) *Bosna i Bošnjaci jezik i pismo*, Sarajevo.

Sokolović, A. O. (1959) *Pregled štampanih djela na srpskohrvatskom jeziku muslimana BiH 1878-1948*, Sarajevo.

Škaljić, A. (1989) *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo

Traljić, M. (1976) *Hadži Mehmed Džemaludin Čaušević*, Glasnik VIS-a, 5: 221-225, Sarajevo.

Notes

1. Više o fazama razvoja arebice vidjeti u: Muftić, T. (1969) *O arebici i njenom pravopisu,* Prilozi za orjentalnu filologiju sv. XIV – XV, Sarajevo. ↩
2. Vidjeti više u: Nametak, F. (1989) *Pregled književnog stvaranja bosansko-hercegovačkih muslimana na turskom jeziku*, Sarajevo.; Ljubović, A., Grozdanić, S. (1995) Prozna književnost Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima , Sarajevo. ↩
3. O ovome vidjeti detaljnije u: Hasan, I. (1980) *Danteovski motiv u jednoj muslimanskoj pjesmi*, Glasnik VIS-a, 5: 303, Sarajevo; Huković, S, Kasumović, A., Smailović, I. (1990) Muhamed Hevai Uskufi, Tuzla; Kemura, I. (1969) *Prva štampana knjiga arebicom na našem jeziku*, Glasnik VIS-a, br. 5-6, str. 208-223, Sarajevo; Sokolović, A. O. (1959) *Pregled štampanih djela na srpskohrvatskom jeziku muslimana BiH od 1878-1948*; Handžić, M. (1934) *Književni rad bosanskohercegovačkih muslimana*, Sarajevo; Bajrektarević, F. (1962) *Dubrovačka arebica*, Beograd. ↩
4. Hadžiosmanović, L (1971) *Umihana Čuvidina-prva bosanska pjesnikinja muslimanka*, Glasnik VIS-a, 11-12: 655-657, Sarajevo. ↩
5. Škaljić, A. (1989) *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, str. 449, Sarajevo. ↩
6. Vidjeti više u: Brdar, M. (1985) *Reforma osnovnog muslimanskog školstva u Bosni i Hercegovini*, Islamska misao, VII (83), Sarajevo; Traljić, M. (1976) *Hadži Mehmed Džemaludin Čaušević*, Glasnik VIS-a, 5: 221-225, Sarajevo; Hadžijahić, M. (1990) *Od tradicije do identiteta*, Zagreb. ↩

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.